

Stanka Bonova

*Uniwersytet Wielkotypnowski im. Świętych Cyryla i Metodego,
Bułgaria*

ORCID: 0000-0002-5127-2853

Wirginia Mirosławska

*Uniwersytet Wielkotypnowski im. Świętych Cyryla i Metodego,
Bułgaria*

FORMY ZWRACANIA SIĘ DO OSÓB DUCHOWNYCH W JĘZYKU POLSKIM I BUŁGARSKIM

Na wstępie chcemy uściślić temat – artykuł jest poświęcony adresatywom używanym w komunikacji ustnej osób świeckich z duchownymi. Formy adresatywne stosowane w środowiskach duchownych, podobnie jak i tytułatura używana w korespondencji, wykraczają poza ramy tego opracowania. Ograniczamy się do omówienia form stosowanych w relacjach między wiernymi i duchownymi z kręgu chrześcijańskiego z uwagi na przewagę tej konfesji w obydwu krajach.

Temat zainteresował nas z uwagi na jego znaczenie w komunikacji monokulturowej i interkulturowej. Podjęliśmy pracę nad nim, uznając, że jest aktualny i istotny, a mimo to niewystarczająco zbadany. Na płaszczyźnie porównawczej polsko-bułgarskiej jest na etapie zainteresowań wstępnych.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie i porównanie polskich i bułgarskich form adresatywnych najczęściej używanych w kontaktach ustnych osoba świecka → osoba duchowna. Omawiana leksyka może znaleźć praktyczne zastosowanie na zajęciach ze studentami uczącymi się języka bułgarskiego w Polsce i języka polskiego w Bułgarii. Mamy nadzieję, że będzie też przydatna dla początkujących tłumaczy.

Już na początkowym etapie pracy dała się zauważyć ogromna dysproporcja w ilości publikacji dotyczących tej tematyki w języku polskim i bułgarskim. Formy adresatywne, w tym także używane w kontakcie z duchownymi, są przedmiotem zainteresowania wielu polskich uczonych. W bibliografii cytujemy klasyczne już prace Eugeniusza Tomiczka, Ryszarda Huszczy, Marka Łazińskiego, Małgo-

rzaty Marcjanik. Badacz ma też do dyspozycji ogromną ilość zbiorów pokonferencyjnych i oddzielnych artykułów. Inspiracją dla nas był jednak przede wszystkim artykuł Joanny Mleczko *Wybrane formy honoryfikatywne w języku polskim i bułgarskim* (Mleczko 2013) oraz praca doktorska Maryny Fedoriuk *Formy adresatywne we współczesnym dyskursie religijnym języka polskiego i ukraińskiego (studium porównawcze)* (Fedoriuk 2019) i artykuły tejże autorki.

Bułgarska literatura z tej dziedziny jest skromniejsza. Zagadnieniami etykiety językowej, w tym form adresatywnych, zajmowali się w Bułgarii Nikolaï Paskalew (Паскалев 2006), Władimir Władow (Владов 2009), Christina Panteleewa (Пантелеева 1994).

Podobnie ma się rzecz z poradnictwem językowym. Istnieją dziesiątki stron internetowych w języku polskim, gdzie można znaleźć praktyczne rady, jak zwracać się do duchownych, nie tylko katolickich, ale i innych wyznań chrześcijańskich. Są to zarówno uwagi językoznawców (z Poradnią Językową PWN na czele), jak i strony prowadzone przez instytucje kościelne. Często takie „przewodniki” etykiety językowej w sferze konfesyjnej znajdują się na stronach parafialnych, które odwiedzają gorliwi wierni. W Bułgarii informacje o tytułaturze obowiązującej w Cerkwi prawosławnej i formach zwracania się do duchownych znajdziemy przede wszystkim na stronach internetowych instytucji cerkiewnych i na stronach prowadzonych przez parafie.

Takie informacje podają też strony o charakterze encyklopedycznym, np. Wikipedia (hasło Православие, Свещеник i inne, w wersji polskiej hasło Ksiądz z wieloma odsyłaczami do nazw używanych w stosunku do duchownych innych wyznań chrześcijańskich). Krótki tekst Mirjany Witanowej pod tytułem *Bauwe Sveteyshestvo, Negovo Prevъzходителство, Tehni Velichestva* znajduje się na stronie Instytutu Języka Bułgarskiego „Prof. Ljubomir Andrejczin”¹.

Formy adresatywne z tej sfery omawiane są w polskich publikacjach dotyczących etykiety językowej. Nie wynika to jedynie z zainteresowań ich autorów. Uczeni współpracujący z Poradnią Językową PWN odpowiadają na dziesiątki pytań dotyczących sposobu zwracania się do osób duchownych. W Bułgarii nie znaleźliśmy przykładu podobnego zainteresowania. Oczywiście nie dziwi to, jeśli uświadamiamy sobie stopień laicyzacji społeczeństwa bułgarskiego oraz ogromną rolę Kościoła katolickiego w Polsce. Może to być interesujące czy wręcz zaskakujące dla mieszkańców Bułgarii, dlatego planujemy opublikowanie bułgarskiej wersji artykułu.

1 https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/vashe-sveteyshestvo-negovo-prevazhuditelstvo-tehni-velichestva/ [dostęp: 2.12.2021].

Analizowany materiał i przykłady pochodzą z cytowanych publikacji naukowych i popularnonaukowych poświęconych tej tematyce, z poradników językowych, z najnowszych słowników języka polskiego i bułgarskiego, z Poradni Językowej PWN i z internetu. Uzupełnieniem tych źródeł są zanotowane przez nas przykłady – wynikające z uczestnictwa w obrzędach religijnych oraz pochodzące z rozmów z osobami duchownymi.

Zacznijmy od przedstawienia podstawowego nazewnictwa stosowanego w tytulaturze kościołów chrześcijańskich w Polsce i Bułgarii.

Definicje polskie pochodzą z Uniwersalnego słownika języka polskiego PWN.

Ksiądz – ‘duchowny chrześcijański’

Proboszcz – ‘duchowny katolicki, ksiądz zarządzający parafią’

Wikariusz, też *wikary* z odsyłaczem do *wikariusz* – ‘w Kościele katolickim: ksiądz będący pomocnikiem proboszcza’

Kleryk – ‘student katolickiego seminarium duchownego; alumn’

Zakonnica – ‘członkini zakonu żeńskiego; mniszka’

Zakonnik – ‘członek zakonu męskiego; mnich’

Pop – ‘duchowny w Kościele prawosławnym i greckokatolickim’, *histor*: ‘w średniowieczu: ksiądz katolicki’

Batiuszka – ‘ksiądz prawosławny’ z kwalifikatorem *pot. pieszcz. a. żart.*

Pastor – ‘w Kościołach protestanckich: duchowny pełniący obowiązki duszpasterskie w parafii’

Definicje bułgarskie pochodzą ze Słownika Instytutu Języka Bułgarskiego Bułgarskiej Akademii Nauk (w wersji online).

Свещеник – ‘встъпило в брак духовно лице, което има право да служи литургия и да извършва различни обреди; поп’

Дякон – ‘духовно лице с чин по-нисък от свещеник, който няма право самостоятелно да извършва богослужение’

Викарий – słownik podaje cztery znaczenia, z których tylko pierwsze jest związane z prawosławiem, a ostatnie częściowo pokrywa się ze znaczeniem podanym w słowniku polskim:

1) ‘в православната църква – епископ, помощник или заместник на митрополит’

[...]

2) ‘свещеник, помощник на пастора в протестантска църква’

Пон – słownik podaje cztery znaczenia, ale tylko dwa związane są z osobami duchownymi:

1) ‘православен свещеник, йерей’

2) rzadko ‘свещеник’

Монах – ‘духовник, който е дал обет да води аскетичен живот в манастир, съобразно с църковните канони; калугер, инок’

Монахиня – ‘жена, която е дала обет да води аскетичен живот в манастир, съобразно с църковните канони; калугерка’

Пастор – dwa znaczenia:

1) ‘протестантски свещеник’

2) przestarzałe ‘духовен водач; пастир, проповедник’

Kontakt przeciętnego użytkownika języka polskiego z osobami stanu duchownego ogranicza się najczęściej do księży katolickich, zakonników i zakonnice. Parafianie mają najbliższy kontakt ze swoim proboszczem lub wikariuszem; ci nie-rzadko prowadzą też lekcje religii w szkołach. Podobna jest sytuacja w kulturze bułgarskiej – kontakty przeciętnego użytkownika języka z osobami duchownymi najczęściej ograniczają się do kontaktów z księdzem (свещеник), zakonnikami i zakonnicami prawosławnymi.

Komunikacja osoba świecka – ksiądz katolicki

W kulturze polskiej

W tej sytuacji komunikacyjnej wystarczy uniwersalna forma adresatywna *proszę księdza*. Stosowana jest ona również w rozmowie z klerykiem, nawet gdy wiadomo, że nie ma jeszcze święceń kapłańskich, ale wyróżnia go ubiór – sutanna.

Oto cytaty z Poradni Językowej PWN:

Forma *proszę księdza* jest formą uniwersalną. W ten sposób można się zwrócić „awaryjnie” nawet do kogoś usytuowanego wyżej w hierarchii, jeśli dobrze nie znamy jego tytułu czy stanowiska – również do zakonnika.²

Gdy mówiący chce podkreślić swój szacunek do przełożonego parafii, może się do niego zwrócić *księżę proboszczu* czy *proszę księdza proboszcza*. Nie zaobserwowałyśmy stosowania tej formy w stosunku do wikariuszy, którzy w hierarchii administracyjnej mają niższą rangę.

W kulturze bułgarskiej

Bułgarscy katolicy zwracają się do duchownych katolickich używając formy *отче* (forma wołacza, mimo zaniku deklinacji w języku bułgarskim zachowana np. w niektórych tytułach, nazwach pokrewieństwa, imionach i in.). W północ-

2 <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Mowimy-do-ksiedza;5215.html> [dostęp: 20.10.2021].

nej Bułgarii, w Czyprowci, Swisztowie, Plewenie oraz w południowej części kraju, np. w Płowdiwie i pobliskich miejscowościach, była jeszcze kilkanaście lat temu (choć bardzo rzadko) używana forma adresatywna *домин*. Bułgarzy-niekatolicy z tych regionów mówili, że wyznawcy katolicyzmu używają nie języka bułgarskiego, a „katolickiego” – *говорят на католишки* ‘mówią po katolicku’³. Zazwyczaj jednak nie wiedzą, jak zwracać się do księdza katolickiego i w razie zaistnienia takiej sytuacji komunikacyjnej najczęściej unikają form adresatywnych, ewentualnie używają formy *отче*.

Komunikacja osoba świecka – ksiądz prawosławny

W kulturze bułgarskiej

W języku bułgarskim odróżnia się formy oficjalne i nieoficjalne. Oficjalna forma adresatywna w komunikacji z księdzem prawosławnym (*свещеник*) to *ваше благоговейство*.

Jest to jedyna forma adresatywna, którą podaje na swojej oficjalnej stronie internetowej Patriarchat Bułgarski⁴, jednak w takiej sytuacji komunikacyjnej przeciętny użytkownik języka bułgarskiego używa najczęściej formy *отче, отечу*. Te adresatywy mogą być używane nieoficjalnie również w rozmowie np. z archimandrytą, archidiakonem i z mnichem (obok *братко*, o czym będzie mowa dalej). W niektórych wypadkach formie adresatywnej może towarzyszyć imię księdza – *Отче Иване, в колко часа да дойдем утре?* ‘Ojciec Iwanie, o której godzinie mamy przyjść jutro?’. W żadnym wypadku nie może w tej funkcji wystąpić nazwisko osoby duchownej. Tu należy odnotować, że i w polszczyźnie funkcjonują adresatywy, w których występuje imię osoby duchownej, wystarczy wspomnieć tytuł popularnego serialu „Ojciec Mateusz”. W języku polskim używanie nazwisk w formach adresatywnych jest rzadkie i nacechowane środowiskowo lub emocjonalnie⁵, więc tym bardziej nie jest dopuszczalne w komunikacji z duchownymi.

We współczesnym języku bułgarskim wyraz *non* ma negatywne konotacje i rzadko jest używany w formach adresatywnych. W takiej funkcji występuje zwykle w połączeniu z wyrazem *дядо* i to wyłącznie w komunikacji z księdzem uważanym za osobę znaną, bliską. Ma w takiej sytuacji odcień żartobliwy: *Дядо none, ще закуваме ли днес?* ‘Dziadku popie, zjemy dziś śniadanie?’ Negatywne nacechowanie wyrazu ma przyczyny pozajęzykowe i jest charakterystyczne nie tylko dla kultury bułgarskiej. Jednak słowniki, np. Słownik języka bułgarskiego BAN

3 Informacja pochodzi od o. Jacka Wójcika z Warny.

4 <https://bg-patriarshia.bg/> [dostęp: 18.11.2022].

5 Zob. np. Pisarkowa 1979: 7; Łaziński 2006: 88; Marcjanik 2009: 207, 219.

i Uniwersalny słownik języka polskiego PWN nie odnotowują jego negatywnego nacechowania, natomiast Wikipedia w wersji polskiej podaje:

Od XIX w. czynniki kulturowe i historyczno-polityczne przyczyniały się do ujemnego nacechowania wyrazu *pop*. Dodatkowo w zaborze rosyjskim zaznaczał się związek popa (jak każdego urzędnika carskiego) z rusyfikacją. Propaganda bolszewicka wzmocniła jeszcze pejoratywne znaczenie tego słowa i współcześnie bywa ono odbierane jako obraźliwe, choć ani Słownik języka polskiego PWN, ani Wielki słownik języka polskiego nie kwalifikują go jako nacechowanego ujemnie⁶.

Bułgarscy księża są szczególnie wrażliwi na zwracanie się do nich *per non*. Odczuwają negatywne nacechowanie wyrazu jako wynik stereotypów, utrwalonych w dowcipach, skeczach itp. Z powodu nieznamomości zasad etykiety językowej i niezbyt aktywnego udziału bułgarskich wiernych w praktykach religijnych często pomija się formy adresatywne w ustnej komunikacji z księdzem. Zamiast *В колко часа ще започне службата, отче?* ‘O której godzinie zacznie się msza, ojcze?’ mówi się często niejako „bezosobowo” *Извинете, в колко часа ще започне службата?* ‘Przepraszam, o której godzinie zacznie się msza?’

W komunikacji z diakonem oficjalna forma adresatywna jest taka sama jak w kontakcie z księdzem – *ваше благоговейнство* – lecz i w tym wypadku najczęściej mówi się *отче*.

W kulturze polskiej

Inne religie chrześcijańskie mają w Polsce nieporównywalnie mniejszą liczbę wiernych niż katolicyzm. Mimo to przeciętny nosiciel języka polskiego wie, kim jest pop. Ale czy wie, jak się zwrócić do prawosławnego duchownego? Publikacje poprawnościowe zalecają tu uniwersalne formy *proszę księdza*, *proszę ojca*, przestrzegają natomiast przed *proszę popa*. Forma *pop* nie jest też używana w formach adresatywnych przez wiernych prawosławnych (Rygorowicz-Kuźma 2011: 409, Badyda 2010: 69). Zwracają się oni do swoich duchownych *batiuszka*, nie tylko, gdy jest to proboszcz, ale też wikariusz (*wikarny*)⁷. Ta forma występuje na wschodnim pograniczu Polski i pojawiła się pod wpływem prawosławnego obrządku rosyjskiego. Na południowo-wschodnim pograniczu Polski adresatywy o proveniencji rosyjskiej nie są używane. Stosuje się tam formę *otcze* i *ojcze*⁸. Należy tu dodać, że językiem liturgii prawosławnej w Polsce jest cerkiewnosłowiański, ale bywa też używany język polski.

6 [https://pl.wikipedia.org/wiki/Pop_\(kap%C5%82an\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Pop_(kap%C5%82an)) [dostęp: 28.10.2021].

7 Informacja pochodzi od p. Aleksandry Ziach.

8 Informacja pochodzi od ks. Jerzego Mokrauza z Przemyśla.

Komunikacja osoba świecka – duchowny wyższej rangi (katolicki/ prawosławny)

W kulturze polskiej

Jeśli duchowny ma określoną godność w kościelnej hierarchii, a rozmówcy zależy na podkreśleniu tego, może zastosować następujące formy adresatywne: *księżę kanoniku / biskupie / kardynale*. Mogą być one wzbogacone o człon *proszę*, a więc *proszę księdza biskupa / kardynała* itd. W adresatywach używa się również nazw stopni naukowych: *księżę profesorze, proszę księdza profesora* oraz pełnionych funkcji, niezwiązanych bezpośrednio z posługą religijną: *księżę rektora, proszę księdza rektora, ojczy dyrektorze* (jeśli to zakonnik). Podczas ceremonii religijnych i oficjalnych spotkań do biskupa i arcybiskupa należy się zwracać *wasza ekscelencjo*, a do kardynała *wasza eminencjo*. Formy właściwe w kontakcie z papieżem to *ojczy święty* lub *wasza świętobliwość*. Druga forma adresatywna przysługuje również głowom innych wyznań chrześcijańskich. Rzadko jednak przeciętny użytkownik języka polskiego ma możliwość bezpośredniej rozmowy z osobą duchowną zajmującą wysoką pozycję w hierarchii kościelnej.

Znajomość tytulatury Kościoła katolickiego ogranicza się w Polsce do grona gorliwych wyznawców, w innych grupach nie jest powszechna.

W kulturze bułgarskiej

Oficjalne formy adresatywne używane w komunikacji z duchowieństwem wyższej rangi to np.:

- z patriarchą: *ваше свѣтѣйшество*
- z metropolitą: *ваше високотреосвещенство*
- z biskupem: *ваше преосвещенство*
- z archimandrytą: *ваше високотреподобие*
- z archidiaconem: *ваше преподобие*

Oficjalna strona internetowa Bułgarskiej Cerkwi Prawosławnej⁹ podaje tylko te formy. Natomiast poradniki oraz wspomniana powyżej notatka Marjany Witnowej z BAN cytują też formy nieoficjalne: *владико*, rzadziej *дядо*, *дядо владико* w komunikacji z biskupem i duchownymi rangi wyższej od biskupa. W kontaktach z pozostałym duchowieństwem nieoficjalna forma adresatywna to *отец*, *отче*. W rozmowie z archidiaconem i hierodiaconem może wystąpić w połączeniu z imieniem.

9 <https://bg-patriarshia.bg/clergy-and-personnel> [dostęp: 27.11.2021].

Katolicy w Bułgarii zwracają się do duchownych, którzy piastują godność wyższą niż ksiądz zarządzający parafią – *монсињор*. Odpowiada to polskim formom adresatywnym *księżę pralacie / biskupie* itd. albo *wasza ekscelencjo* i *wasza eminencko*.

Komunikacja osoba świecka – zakonnik, zakonnica (katolicki / prawosławny)

W kulturze polskiej

Zwracając się do zakonnika lub zakonnicy, niezależnie od tego, czy są przedstawicielami katolicyzmu, czy prawosławia, nosiciel języka polskiego używa najczęściej uniwersalnych adresatywów *proszę księdza* i *siostrę*. Bardziej dystansowe, a przez to bardziej uprzejme, są formy *proszę ojca/brata/siostry*. Formy *bracie, ojczę, siostrę* funkcjonują raczej wewnątrz grup zakonnych, często w połączeniu z imieniem. Polscy wyznawcy prawosławia używają form adresatywnych *otczę, siestra, sestro* o proveniencji wschodniosłowiańskiej bądź odpowiadających im form polskich.

W kulturze bułgarskiej

W Bułgarii używa się analogicznych form adresatywnych *сечмо, брание*. Do zakonnika można się też zwrócić *отче*, tak jak do księdza. Należy podkreślić, że oficjalna forma adresatywna to *вауе нпенодобуе*, ale jest ona bardzo rzadko używana przez przeciętnych nosicieli kultury bułgarskiej.

Komunikacja osoba świecka – duchowny protestancki

W kulturze polskiej

Pewne trudności nastęrcza nosicielom języka polskiego zwracanie się do duchownego protestanckiego. Wiadomo (choć czy jest to wiedza powszechna?), że to pastor, ale jak się do niego należy zwracać? Poradniki zalecają formę *proszę księdza* lub *proszę pastora*. Zdecydowanie odradzana jest forma *panie pastore*. A jeśli pastorem jest kobieta? W internecie znajduje się następujące wyjaśnienie:

Zgodnie z ZPW (Zasadnicze Prawo Wewnętrzne) Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (Luterańskiego) w RP ordynowanym duchownym przysługuje tytuł ksiądz i taki też jest powszechnie stosowany. Nic nie stoi jednak na przeszkodzie, by duchownego luterańskiego tytułować per „pastor”. [...] Jeśli zaś chodzi o duchownych płci żeńskiej, to poprawną formą jest „pani pastor”, a przy pisaniu nazwisk używa się również skrótu „ks.”¹⁰

10 <https://www.ekumenizm.pl/religia/inne/ksiazd-czy-pastor> [dostęp: 10.10.2021].

Użycie określenia *ksiądz* w stosunku do kobiety może być dla przeciętnego Polaka-katolika trudne do przyjęcia, ale tak stanowi prawo i norma językowa.

Zwracając się do duchownych mających wysokie godności w Kościołach protestanckich używa się takich adresatywów, jak w komunikacji z hierarchami katolickimi: *księżę* / *proszę księdza* + nazwa godności w wołaczcu.

W kulturze bułgarskiej

Użytkownicy języka bułgarskiego zwracają się do duchownych protestanckich per *nacmope*. Nie odnotowałyśmy formy adresatywnej **nacmopka* / **nacmopko*.

Podsumowanie

W kulturze bułgarskiej, w odróżnieniu od polskiej, zainteresowanie przeciętnego użytkownika języka tytułowaniem i etykietą językową obowiązującą w rozmowach z duchowieństwem, jest nieznaczące. Prawosławny Kościół Bułgarski zachowuje oficjalną tytułaturę, lecz w komunikacji ustnej stosowana jest ona przede wszystkim w rozmowach między duchownymi. Osoby świeckie używają form nieoficjalnych i często zwracają się do księdza prawosławnego per *omeu*, *omce*. Są to normatywne formy adresatywne obowiązujące w komunikacji ze wszystkimi osobami duchownymi. Część przedstawicieli kultury bułgarskiej unika formy adresatywnej w ustnej komunikacji z duchownymi z powodu niekompetencji językowej czy kulturowej.

Użytkownicy języka polskiego są w przeważającej większości katolikami. Nawet gdy nie uczestniczą w praktykach religijnych, znają (przynajmniej pasywnie) formy adresatywne przyjęte w kontaktach wiernych z duchowieństwem. Używają ich świadomie, stosując formy adresatywne *proszę księdza*, *ojca*, *siostrę*. Coraz więcej niewierzących nosicieli języka polskiego ignoruje te formy, zwracając się do duchownych per *proszę pana* / *pani*. Najczęściej sygnalizują one negatywny stosunek nadawcy do Kościoła katolickiego lub religii katolickiej. Ich użycie może być też spowodowane niekompetencją językową, zwłaszcza w stosunku do duchownych innych konfesji. Nie odnotowałyśmy świadomego stosowania form tego rodzaju w języku bułgarskim.

Podziękowania

Składamy wyrazy podziękowania osobom, które pomogły nam rozstrzygnąć wątpliwości językowe oraz skierowały naszą uwagę na cenną literaturę naukową:

Pani dr Joannie Dziedzic, wykładowczyni Uniwersytetu w Białymstoku;

- Pani Aleksandrze Ziach z Warszawy, zainteresowanej pograniczem kultur, która dużą część roku spędza w Podlewkowiu na Podlasiu i uczestniczy w prawosławnych obrzędach religijnych;
- Ks. płk. prot. Jerzemu Mokrauzowi, proboszczowi Wojskowej Parafii Prawosławnej w Przemyślu;
- Ojcu Jackowi Wójcikowi, wikariuszowi generalnemu katolickiej Diecezji nikopolskiej z siedzibą w Ruse, który pracuje w Bułgarii od 2000 r.

Bibliografia – publikacje w języku polskim

- Badyda 2010: Ewa Badyda, *Pop czy ksiądz? O problemie współczesnego nacechowania tradycyjnej nazwy duchownego prawosławnego*, „Poradnik Językowy” 2010, nr 9, s. 57–72.
- Fedoriuk 2019: Maryna Fedoriuk, *Formy adresatywne we współczesnym dyskursie religijnym języka polskiego i ukraińskiego (studium porównawcze)*, Kraków 2019.
- Maryna Fedoriuk, *Formy adresatywne w ustnej komunikacji religijnej – aspekt empiryczno-porównawczy (na materiale współczesnego języka polskiego i ukraińskiego)*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia Linguistica” X (2015), s. 40–56.
- Romuald Huszcza, *Honoryfikatywność. Gramatyka. Pragmatyka. Typologia*, Warszawa 1996.
- Łaziński 2006: Marek Łaziński, *O paniach i panach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-plciowa*, Warszawa 2006.
- Małgorzata Marcjanik, *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa 2007.
- Marcjanik 2009: Małgorzata Marcjanik, *Mówimy uprzejmie. Poradnik językowego savoir-vivre'u*, Warszawa 2009.
- Małgorzata Marcjanik, *Słownik językowego savoir-vivre'u*, Warszawa 2014.
- Mleczek 2013: Joanna Mleczek, *Wybrane formy honoryfikatywne w języku polskim i bułgarskim*, w: Проблеми на устна комуникация. Кн. II: IX Международна научна конференция 28–29 октомври 2011, Велико Търново 2013.
- Pisarkowa 1979: Krystyna Pisarkowa, *Jak się tytułujemy i zwracamy do drugich*, „Język Polski”, LIX, s. 5–17.
- Rygorowicz-Kuźma 2011: Anna Rygorowicz-Kuźma, *Terminologia prawosławna w języku polskim (na przykładzie nazw osób duchownych)*, „Acta Polono-Ruthenica” 16, s. 403–413.
- Eugeniusz Tomiczek, *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław 1983.
- *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 1–4, Warszawa 2003.
- Halina i Tadeusz Zgółkowie, *Językowy savoir-vivre. Praktyczny poradnik posługiwania się polszczyzną w sytuacjach oficjalnych i towarzyskich*, Warszawa 2001.

Bibliografia – publikacje w języku bułgarskim

- *Титулатурата на православното духовенство в контекста на българо-гръцките отношения*, Societas Classica IV, В. Търново, s. 323–332.
- Пантелеева 1994: Пантелеева Христина, *Грамматика на вежливата реч*, София, 1994.

- Паскалев 2006: Паскалев Николай, *Социолингвистичен анализ на обръщенията в съвременния български език (във връзка с изразяването на учтивост)*, БЕ, LIII, бр. 1, 36–51.
- Цанков 1988: Цанков Кирил, *Речев етикет*, София.
- Цанков 1994: Цанков Кирил, *Социолингвистика и речев етикет*, ВеликоТърново.

Strony internetowe

- https://dveri.bg/component/com_content/Itemid,100521/catid,280/id,15913/view,article/ [dostęp: 21.11.2021]
- <https://rechnik.chitanka.info/w/%D0%BE%D1%82%D1%87%D0%B5> [dostęp: 6.12.2021]
- <https://www.pravoslavie.bg/> [dostęp: 18.11.2021]
- [https://pl.wikipedia.org/wiki/Pop_\(kap%C5%82an\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Pop_(kap%C5%82an)) [dostęp: 28.10.2021]
- <https://bg-patriarshia.bg/clergy-and-personnel> [dostęp: 27.11.2021]
- <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/Mowimy-do-ksiedza/5215.html> [dostęp: 20.10.2021]
- https://ibl.bas.bg/ezikovi_spravki/vashe-sveteyshestvo-negovo-prevazhoditelstvo-tehni-velitchestva/ [dostęp: 2.12.2021]

Stanka Bonova

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий”,
България

Virginia Mirowska

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий”,
България

ФОРМИ НА ОБРЪЩЕНИЕ КЪМ ДУХОВНИ ЛИЦА В ПОЛСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Резюме

Статията разглежда адресативните форми в устната комуникация между светски и духовни лица, представители на християнското вероизповедание в българската и в полската култура. Анализирани са формите използвани в комуникацията между миряни и представители на нисшето и висше католическо, православно и протестантско духовенство – свещеници, дякони, монаси и монахини, епископи, патриарси. Установени са сходни елементи и някои специфични различия между анализираните области в двата езика. Представените в статията наблюдения и изводи могат да намерят практическо приложение в обучението на студентите, изучаващи български език в Полша и полски език в България, както и да бъдат полезни в работата на начинаещите преводачи.

Ключови думи: адресативни форми, речев етикет, полски език, български език, духовни лица, устна комуникация.